

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІСТОРИКО-СОЦІОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ПОЛІТИЧНИХ НАУК**

ПАНОРАМА ПОЛІТОЛОГІЧНИХ СТУДІЙ

НАУКОВИЙ ВІСНИК РДГУ

Випуск 4

Рівне – 2010

Панорама політологічних студій :
науковий вісник Рівненського державного гуманітарного університету. –
Рівне : РДГУ, 2010. – Вип. 4. – 211 с.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

1. **Гон М. М.** – д.політ.н., професор, завідувач кафедри політичних наук Рівненського державного гуманітарного університету (головний редактор).
2. **Бортніков В. І.** – д.політ.н., професор, завідувач кафедри політології Волинського національного університету імені Лесі Українки.
3. **Канцелярук Б. І.** – д.політ.н., головний науковий співробітник відділу трансатлантичних досліджень Інституту світової економіки і міжнародних відносин.
4. **Киридон А. М.** – д.і.н., професор кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики Київського міжнародного університету.
5. **Круглашов А. М.** – д.політ.н., професор, завідувач кафедри політології та державного управління Чернівецького національного університету ім. Ю.Федьковича.
6. **Макаренко Є. А.** – д.політ.н., провідний науковий співробітник відділу трансатлантичних досліджень Інституту світової економіки і міжнародних відносин.
7. **Постоловський Р. М.** – к.і.н., професор, завідувач кафедри всесвітньої історії, ректор Рівненського державного гуманітарного університету.
8. **Тихомирова Є. Б.** – д.політ.н., професор, завідувач кафедри міжнародної інформації Волинського національного університету імені Лесі Українки.
9. **Троян С. С.** – д.і.н., професор, завідувач кафедри міжнародних відносин та країнознавства Рівненського інституту слов'янознавства Київського славистичного університету.
10. **Шеретюк В. М.** – к.і.н., доцент, декан історико-соціологічного факультету Рівненського державного гуманітарного університету.
11. **Шугасва Л. М.** – д.філос.н., професор, завідувач кафедри філософії Рівненського державного гуманітарного університету.
12. **Юськів Б. М.** – д.політ.н., завідувач кафедри міжнародної інформації Рівненського інституту слов'янознавства Київського славистичного університету.

Відповідальний редактор –
к.політ.н., доцент Черній А.Лі. (Рівненський державний гуманітарний університет)

Друкуються за рішенням вченої ради Рівненського державного гуманітарного університету.
Протокол № 3 від 29 жовтня 2010 р.

Науковий вісник «Панорама політологічних студій»
затверджений ВАК України науковим фаховим виданням з політичних наук
(постанова Президії ВАК України від 14 квітня 2010 р. № 1 – 05/3)

Свідцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації:
Серія КВ №16166-4638 Р

Адреса редакції: кафедра політичних наук, Рівненський державний гуманітарний університет,
вул. Остафова, 29, м. Рівне, 33027.

ЗМІСТ

ПОЛІТИЧНА ІСТОРІЯ ТА ТЕОРІЯ ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ

Нагорняк М. М., Нагорняк І. М.	5	Формування Т. Г. Масариком засад зовнішньої політики Чехословацької республіки
Шугасва Л. М.	13	Витоки й першопричини релігійних репресій у СРСР (на прикладі Істинно-православної церкви та Істинно-православних християн)
Маруховський О. О.	20	Теорія постіндустріалізму Д. Белла як методологічна основа становлення концепцій інформаційного суспільства
Федорчак Т. П.	26	Правові межі функціонування громадянського суспільства в Чеській Республіці
Куницька Г. Д.	34	Теоретичні аспекти політичної кризи
Монолатій І. С.	40	Особливості діяльності суб'єктів західноукраїнської етнополітичної сфери у 1867–1914 рр.
Десятничук І. О.	48	Партія влади в умовах політичного конфлікту (на прикладі «Празької весни»)
Невинна Г. Я.	56	Партійно-політична ситуація у Фінляндії та її вплив на зовнішню політику держави міжвоєнного періоду
Булига І. І.	62	Особливості трансформації християнських конфесій в умовах воєнно-політичного конфлікту (на прикладі Волині часів Другої світової війни)
Гев'юк У. Ю.	69	Категоріальне забезпечення дослідження інституту виборів в українській політичній науці
Федів Ю. О.	75	Взаємовідносини спецслужб Української Центральної Ради з розвідками та контррозвідками європейських держав

ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ ТА ПРОЦЕСИ

Бурдяк В. І.	84	Соціальний капітал і громадянське суспільство в Центрально-Східній Європі
Гон М. М.	91	Натовп / маса як суб'єкт трансформаційних процесів
Бортніков В. І.	98	Обласна державна адміністрація як інститут демократії (на прикладі Волинської області)

Овчар І. В.	105	Формування нової міжнародної політики на пострадянському просторі (початок 90-х рр. ХХ ст.)
Морарь М. В.	114	Взаємообумовленість тактики та принципів партійних лідерів у політичних процесах суспільства
Наумов А. С.	124	Харизматичне політичне лідерство як об'єкт політологічного аналізу
Коваль І. В.	132	Політизація Церкви: сутність і прояви в сучасних умовах
Ломака І. І.	140	Релігійна модернізація чи реалізація інтеграційної ролі релігії під впливом модернізаційних процесів?
Кузьма Т. М.	147	Інститут імпідменту: політико-правовий аналіз
Климончук В. Й.	153	Свобода слова в Україні та проблема суспільного ідеалу
Петренко М. Ю.	160	Регіональні особливості парламентських виборів в Україні
Бурейко Н. М.	167	Політико-правові аспекти реформування імміграційних процесів у США на федеральному рівні
Сакрієр О. Л.	175	Використання маркетингових технологій у формуванні ефективного іміджу політичного лідера
Мойса Б. С.	181	Об'єднання осіб з обмеженими можливостями: принципи та етапи створення
Равлик І. О.	189	Трансформація суті парламентських виборів у контексті проблеми інкорпорації політичної еліти (1998–2007 рр.)

РЕЦЕНЗІЇ

Жерноклєсєв О. С.	197	Український погляд на геополітику міждержавних і міжнаціональних взаємин у дуалістичній імперії
Монолатій І. С.	199	Націоналістичне кредо: німецький випадок та українські паралелі
Долганов П. С.	204	Економічний ракурс українського націоналізму першої половини ХХ століття: сучасна рецепція
Відомості про авторів	209	
Вимоги до оформлення статей	211	

11. Broklova E. Československá demokracie. Politický systém ČSR 1918-1938 / E. Broklova. – Praha, 1992. – S. 22.
12. Doubek V. T.G. Masaryk a česka slovanska politika (1882 – 1910) / V. Doubek. – Praha, 1999.
13. Galandauer J. Bohumir Šmeral. 1880-1914 / J. Galandauer. – Praha, 1981. – S. 78 – 80.
14. Masaryk T.G. Česká otázka. Naše nynější krize / T.G. Masaryk. – Praha: Čin, 1948. – S. 100.
15. Masaryk T.G. Karel Havlíček. Snahu a tužby politického probuzeni // Spisy T.G. Masaryka Sv.7. – Praha, 1996. – S. 124.
16. Masaryk T.G. Pravo historicke a přirozene / T.G. Masaryk. – Praha: Nakladem «Gas». – 1900. – S. 14.
17. Nedorflova V.L. Interpretace Masarykova světoobčanstvi // T.G. Masaryk, idea demokracie a současne evropanstvi. 2. – S. 475 – 483.
18. Opat J.O. Pekařově kritiuce T.G.M. Poznamky k metodologii sporů o Masarykovu českou filozofii / Opat J.O. // Masarykův sbornik VIII. – Praha, 1993. – S. 131 – 134.
19. Schmid G.E. Selbstbestimmung 1919 / G.E. Schmid // Bosl K. Versailles-S.Germain-Trianon. – München/Wien, 1971. – S.139 – 142.
20. Šolle Z. Masaryk a Beneš ve svých dopisech z doby pařížských mírových jednání v roce 1919 / Z. Šolle. – Praha, 1994. – D. II. – S. 20.

УДК: 281. 9:291. 68(477)

Шугаєва Л. М.

**МЕТОДОЛОГІЧНІ ВИТОКИ І ПЕРШОПРИЧИНИ
РЕЛІГІЙНИХ РЕПРЕСІЙ У СРСР
(НА ПРИКЛАДІ ІСТИННО ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ
ТА ІСТИННО ПРАВОСЛАВНИХ ХРИСТІЯН)**

Автор на підставі широкого кола архівних джерел та літератури робить спробу виявити методологічні витoki і першопричини релігійних репресій в СРСР

Shugayeva L. Methodological sources and primary reasons of religious repressions in USSR (Truly Orthodox Church and Truly Orthodox Christians as the example).

On the basis of wide range of archival sources and literature author makes the attempt to define methodological sources and primary reasons of religious repressions in USSR.

Останнім часом у деяких колах суспільствознавців з'явився сумнів стосовно необхідності подальшого звернення до проблематики тоталітаризму. Стверджується, що мода на вивчення цього феномену пройшла, що тут вже все сказано. Можливо, така думка виникла тому, що тоталітарні режими на Заході вивчаються буквально з часу їх виникнення, тобто з 20-30-х рр. ХХ ст. В Україні, Росії та й в інших республіках пострадянського простору, інтерес до цієї проблематики, який виявився лише наприкінці 80-х-90-х рр. ХХ ст., тобто коли

були зняті ідеологічні табу, тільки зростає. Це стосується як власне радянського режиму, так і його різноманітних проявів до різних сфер життя, зокрема до релігії і церкви.

Не всяка влада навіть у надзвичайних умовах війни могла дозволити собі настільки жорстокі акції, як масові репресії власних громадян. Що представляв собою правлячий режим в СРСР? Які цілі могли його сподвигнути на репресії мільйонів людей у державі, в якій конституцією (1936 р.) було проголошене торжество соціалізму, а значить торжество справедливості і братства. Чи було насильство органічним для радянського ладу так як і для іншого любого режиму в інші часи і в інших країнах?

Як відомо, основоположник Радянської держави В. Ленін (Ульянов) визначав основу функціонування соціалістичної держави у вигляді диктатури пролетаріату. Ленін із властивим йому прагматизмом вважав, що її легше здійснювати в країні з глибокими традиціями самодержавної монархії, яка не звикла до прав і свобод громадянина, на відміну від західних демократій.

В праці „Держава і революція” Ленін говорить про перехідний період від капіталізму до соціалізму і про роль в ньому держави і диктатури пролетаріату, точніше – диктатуру його авангарду – комуністичної партії. Основним елементом впливу у державі цього „перехідного періоду” вважався примус – не лише по відношенню до залишків буржуазії, але й до робітничо-селянських мас. Ленін вважав, що примус може створити досконали соціальну людину, яка не буде потребувати у подальшому насильства.

Ленін цілком усвідомлював, що диктатура пролетаріату, система тотального насильства, створить потужну воєнізовану партійно-радянську бюрократію, яка підкорить державу і буде жорстко експлуатувати власних громадян шляхом їх придушення, у тому числі військового. Разом з тим була проголошена нова революційна мораль – комуністична, яка включала в себе прості поняття і бажані для широких верств населення ідеї рівності, соціальної справедливості, визнання пріоритету інтересів робітничих класів, відразу до капіталізму, прагнення до цілісного світогляду і цілісного ставлення до життя тощо.

Більшовикам, частково на чолі з Леніним, але ще в більшій мірі – із Сталіним, вдалось парадоксальним чином створити могутню імперію з реальними елементами небаченої у світі соціальної правди. Можливо саме тому офіційно декларований інструмент державного будівництва – насильство – сприймався широкими верствами як явище природне. Не випадково першою найбільш ґрунтовано збудованою установою нової Радянської Росії стала Всеросійська надзвичайна комісія по боротьбі із контрреволюцією і саботажем.

Російська імперія – держава із тисячолітньою традицією православ'я. Більш того, ми вважаємо, що в її створенні саме Православній церкві належить роль одного із фундаторів, роль історична.

Володіючи потужною матеріальною базою, саме церква виявилась у XII-XVII ст. збирачем талановитих людей, генератором і охоронницею духовності, культури.

Компетенцією релігії завжди був дух, не лише Божий, але й людський. А від останнього практично напрямю залежала світська влада. Зміцнившись завдяки Православній церкві і тримаючи царський сан, російська світська влада стала безцеремонно придушувати Церкву. Никоніанський розкол XVII ст. пришвидшив цей процес, а вже при Петрі I, якого спрямовували багаточисельні західні радники, Церква, як відомо, стала повністю підконтрольною державі.

Більшовицький атеїзм у цьому сенсі став крайнім, але цілком природнім продовженням боротьби за розум і душі людей між Церквою і владою, яку розпочав Петро I.

Носієм нової віри була влада на чолі з вождями мас – Леніним, а згодом – Сталінім, що само по собі забезпечувало величезний кредит довіри до влади, щоб вона не робила. З іншої сторони, віра у швидке прекрасне майбутнє, яке було розписане п'ятирічними планами, яка спиралась на могутню пропаганду і тотальний контроль держави, слугувала підґрунтям для феноменальної мобілізації духу радянських людей і дійсно грандіозних соціальних, наукових, технічних та інших звершень у СРСР.

Після встановлення радянської влади найбільш значне, можна сказати, епохальне значення у реалізації ідеї світської держави й у формуванні нових відносин між Православною церквою і радянською владою мало прийняття 23 січня 1918 р. декрету Ради народних комісарів „Про відокремлення церкви від держави і церкви від школи”. Цим актом радянська держава конституювалась як світська держава. Декрет зрівнював у правах представників усіх віросповідань, віруючих і невіруючих. Релігія, оголошувалась приватною справою громадян. У зв'язку з цим припинялись усілякі державні асигнування на потреби Церкви і заборонялися подібні асигнування і місцевими державними закладами. Оголосивши релігію приватною справою громадян, декрет, природно, і всіляке навчання релігії відніс до приватних занять, які здійснюються поза державними і громадськими закладами.

Декрет поставив Православну церкву в дуже складне становище. Ні морально, ні організаційно, ні матеріально Церква не була готова жити за новими правилами. У декреті не встановлювався, не обумовлювався жодний перехідний етап між старим і новим статусом Церкви. Конфронтація між Православною церквою і радянською державою була неминучою. Особливо гострого характеру вона набула у 1922-1923 рр., коли під приводом боротьби з голодом у Поволжі були конфісковані церковні цінності, у тому числі й ті, які за канонічним положенням не могли бути використані інакше, ніж з богослужбовою метою. Патріарх Тихон рішуче виступив проти вилучення церковних цінностей для потреб голодуючих і закликав парафіян активно протидіяти декрету. За такі дії у травні 1922 р. патріарха Тихона було притягнуто до кримінальної відповідальності. Безперечно патріарху Тихону дісталася нелегка спадщина. Він усвідомлював, що подальша конфронтація з державою може призвести до ще більш тяжких для церкви наслідків. Тільки після смерті патріарха Тихона і публікації його „Заповіту” від 7 квітня 1920 р. відносини між Православною церквою і державою поступово почали нормалізуватися на засадах принципу аполітичності Церкви, її невтручання в державні справи.

Повне врегулювання церковно-державних відносин здійснюється при наступникові патріарха Тихона місцезблостителі патріаршого престолу (а згодом і патріарха) Сергієві. Митрополит Сергій (Страгородський) повів рішучу боротьбу проти всіх представників духовенства, які намагалися повернути Церкву на шлях боротьби з радянською владою. У 1927 р. Сергій підписав декларацію, в якій закликав віруючих і духовенство активно підтримувати радянську владу. Декларація викликала неоднозначну реакцію як з боку православного духовенства, так і парафіян. Так, заснована у 1921 р. представниками церковної еміграції Російська православна церква за кордоном ставила абсолютно протилежну мету. Вона виступила проти нормалізації відносин Російської православної церкви за кордоном з радянською державою, про які заявив у декларації 1927 р.

місцєблоститель патріаршого престолу Сергій (Страгородський). У зв'язку з тим, що організаційне оформлення Російської православної церкви за кордоном відбулося у місті Сремські Карловці (Югославія), ця організація отримала назву „Карловацький розкол”.

У той же час, у 1927 р. у зв'язку з тими ж подіями, які призвели до утворення Російської православної церкви за кордоном, на території Радянського Союзу виникла Істинно православна церква (ІПЦ). Общини цієї церкви на чолі з митрополитом Йосипом (Петровим) перейшли на нелегальне становище. Така офіційна версія виникнення Істинно православної церкви. У ході нашого дослідження, ми відзначаємо, що виникнення ІПЦ не було викликано лише проголошенням декларації митрополита Сергія. Цей рух зародився значно раніше, ще при патріархові Тихоні, як протидія частини духовенства антицерковній політиці більшовиків. Цей факт постійно відзначали працівники Головного політичного управління у „Звинувачувальних висновках” у групових справах ІПЦ, де підкреслювалося, що „боротьба проти Радвлади з боку Православної церкви з початку Жовтневої революції знайшла, перш за все, своє відображення і в діяльності церковного Собору 1917-1918 рр. На обраного на Соборі патріарха Тихона дивилися не лише як на главу церкви, але й як на главу нації” [1, арк. 93]. Проголошення, декларації митрополита Сергія, в якій між Православною церквою і богоборницькою державою, по суті, був поставлений знак рівності, підвело ризику в остаточній поляризації духовенства і віруючих. Всюди почали з'являтися „антисергіївські” парафії. Неприйняття ними політики митрополита Сергія було різним: одні вважали його людиною, яка перевищила свої повноваження, другі – порушником канонічних устоїв, треті – еретиком, а деякі навіть боговідступником [3, с.12].

На нашу думку найбільш глибоко охарактеризував події, які відбулися після прийняття декларації митрополита Сергія, відомий російський богослов Л. Регельсон. Він зазначав, що „основна трагедія Російської церкви полягала не стільки у духовному безсиллі, політичній безпринципності та громадянській малодушності значної частини її ієрархії і парафій, скільки в тому, що всі ці слабкості й недоліки нав'язувалися всій церкві насильницьким шляхом, ціною відмови від братської любові й церковної правди. Той самий гріх, який зруйнував Росію, загрожував тепер духовно зруйнувати Російську церкву. Насильство, яке не могло бути виправданим навіть і в тому випадку, якби митрополит Сергій зайняв позицію канонічно, політично і по-громадянськи бездоганну, – але як можна назвати поведінку ієрарха, який підкріплював заслання своїх побратимів архієреїв звільненнями з кафедр і сприяв арештам єпископів, які не визнали його „канонічної” заборони і програму [5, с. 192-193].

Опозиційне духовенство і віруючі не могли змиритися з проголошеною митрополитом Сергієм вимогою про молебні за радянську владу, яка не припиняла гоніння на Православну церкву.

З метою висловити спільну позицію стосовно політики Сергія, а також визначитися у своїх подальших діях, антисергіївські групи й окремі архієреї ініціювали проведення Предсоборів, які відбулися по всій державі. У листопаді 1927 р. такий Предсобор відбувся у Києві. Результатом його став Київський заклик „До чад Російської церкви”. У ньому відзначалося, що в результаті зрадницької політики митрополита Сергія „...брехня стала законом і підвалиною людського життя. Слово людське втратило всілякий зв'язок з істиною, з праведним словом, втратило всяке право на довіру і повагу. Люди втратили віру один в одного і тонуть

в океані обману і лицемірства, нещирості і фальшу” [3, с. 14]. І саме на Київському Предсоборі була висловлена сама сутність розбіжностей між опозиційним духовенством, митрополитом Сергієм і радянською владою: „І здається нам, що не ми, а митрополит Сергій і його сподвижники перебувають у полоні жажливої мрії, що можна будувати Церкву на людиноугодництві і неправді. Ми ж стверджуємо, що брехня народжує лише брехню, і не може вона бути фундаментом Церкви” [3, с. 14].

Для радянської влади декларація Сергія стала тим поворотним пунктом, з якого, на думку слідчих, і розпочалося практичне оформлення „організаційної структури ІПЦ”, коли „крайні праві церковників побачили в цій декларації зраду православ'ю і зраду інтересів церкви і повели з нею рішучу боротьбу, і оформились у кінці 1827 – на початку 1928 р. у нове угруповання. Це нове угруповання, яке присвоїло собі назву „Істинно православна Церква” увібрало в себе найбільш непримиримі до радянської влади контрреволюційні кола церковників і соціально-ворожі радладі елементи із так званих мирян” [1, арк. 3].

У короткому довіднику „Русская истинно православная церковь” єпископ Агафангел усю вину за розкол Православної церкви у 1927 р. покладає на митрополита Сергія. Агафангел наголошує, що церква, яка не мала можливості в умовах гоніннь скликати собор і засудити дії митрополита Сергія, змушена була поступово переходити на нелегальне становище. Очевидно, що саме діяльність організації у глибокому підпіллі, складність вступу до неї, жорстоке переслідування з боку влади давали підстави відносити організацію Істинно православної церкви до сектантського утворення [2, с. 16-17; 60-69]. Ми ж вважаємо ІПЦ не сектантським об'єднанням, а позацерковним православним утворенням.

Крижаний подих тоталітаризму радянської влади ІПЦ відчула майже одразу після утворення. У 1931 р. відбувся гучний процес у справі про всесоюзну контрреволюційну організацію церковників (ІПЦ). Керівником громад ІПЦ в Україні був єпископ Павло Крагіров, якому підкорялися громади Харківської, Дніпропетровської, Київської, Одеської областей [1, арк. 3]. У 1931 р. в Україні існувало 50 громад ІПЦ [1, арк. 3], але у тому ж році вони всі були практично знищені [1, арк. 9]. Найбільш чітко, на нашу думку, охарактеризував позицію ІПЦ щодо радянської влади протоієрей Андрій Жураковський, керівник однієї із громад Києва: „...влада визнається безбожною, богоборською, яка веде переслідування церкви і віри. Лояльність по відношенню до радянської влади послідовниками ІПЦ визнається неможливою” [1, арк. 9].

У цій же справі звертає на себе увагу той факт, що слідство враховувало місцеву специфіку: в Україні було багато заможних сіл, де повинна була проводитися швидкими темпами колективізація, а через те у показаннях багатьох звинувачуваних з'явилися „зізнання”, що „центр тяжіння антирадянської роботи був перенесений контрреволюційною організацією на село і основна увага керівників зверталась на зрив колективізації” [1, спр. 385, арк. 12], але при цьому підкреслювалося, що свої „антирадянські дії по обробці селянства часто прикривали релігійною формою, намагаючись надати їм характеру „захисту Православ'я” [1, спр. 385, арк. 12].

Про масштабність операції державного політичного управління (ДПУ) в Україні проти ІПЦ свідчить кількість областей і районів, у яких діяли громади цього релігійного об'єднання: київська група включала Київ і область з районами; у харківську групу входили Харківський, Бердянський, Кадіївський, Сумський і

Слов'янський райони; в одеську групу входили Зінов'євський, Олександрійський, Миколаївський, Херсонський, Полтавський райони і м. Харків; у дніпропетровську – Нижньо-Московський, Криворізький і Ладженський райони [1, спр. 387, арк. 28].

Незважаючи на масові репресії збоку радянської влади (лише у 1581р.) у справі організації було репресовано 260 осіб [1, спр. 387, арк. 29]; варто ще зважити й на те, що керівників громад було засуджено до вищої міри покарання з наступною заміною на 10-12 років позбавлення волі, а рядових членів громад засуджено до 3-5 років позбавлення волі або заслання за антидержавну і антирадянську діяльність [1, спр. 385, арк. 23], усе ж громади ПЦЦ продовжували існувати, існують вони й у сучасній Україні.

Релігійне об'єднання Істинно православних християн з'являється наприкінці 30-х рр XX ст. у межах діяльності Істинно православної церкви. Радянський дослідник Ф. Федоренко причини виникнення Істинно православного християнства вбачав у розпаді громад ПЦЦ у 40-х рр. XX ст. і на її уламках – виникнення нового релігійного об'єднання – Істинно православного християнства [6, с. 214]. Ми не можемо погодитись з таким баченням і аргументацією виникнення Істинно православного християнства (ПЦХ). Адже результати наших польових досліджень, а також архівні матеріали свідчать про те, що ПЦЦ у 40-х рр. XX ст. не розпалась і успішно діє і донині [1, спр. 385, арк. 25]. Ми вважаємо, що причини виникнення у лоні ПЦЦ ПЦХ наприкінці 30-х рр. XX ст. слід шукати у результатах тих жадливих репресій, які випали в той час на долю послідовників ПЦЦ.

Відтак, ми вважаємо, що ПЦЦ й ПЦХ були самостійними релігійними утвореннями, незважаючи на те, що їх об'єднує антирадянська боротьба і потужні апокаліптичні настрої. Якщо звернутися до хронології виникнення, то ПЦЦ виникає ще до декларації 1927 р. Після прийняття декларації вона змушена була діяти підпільно й оформити свої організаційні структури. ПЦХ ж виникає як реакція на жорстоке переслідування ПЦЦ радянською владою.

Одним із перших декретів радянської влади став декрет про відокремлення церкви від держави. Важливо підкреслити, що сам по собі декрет не мав антирелігійного, антицерковного змісту. У більшості держав Європи церква була відокремлена від держави ще в епоху буржуазних революцій. Західне суспільство має, безумовно, світський характер, але держава підтримує офіційно ті релігійні організації, які найбільше відповідають національним інтересам і традиціям. В Англії – це англіканська церква, у Швеції, Норвегії, Данії – лютеранська, в Іспанії, Португалії – католицька тощо. Що стосується східних суспільств, то для них характерна нероздільність світської й релігійної сфер життя. Таким чином, акт про відокремлення церкви від держави в радянській державі означав рух у західному руслі.

Але цей акт насправді став законодавчою базою гонінь проти релігії, і цьому немало сприяло те, що такі релігійні об'єднання, як ПЦЦ, ПЦХ та багато інших набули відверто антирадянського спрямування. Першою ж під удар потрапила Православна церква як офіційна в державі, що й спричинило виникнення опозиції до радянської влади з боку значної кількості православного духовенства і парафіян, з одного боку, і призвело до трагічного розколу в самій Православній церкві, з другого. Ситуація значно погіршилась із прийняттям декларації митрополита Сергія, яку, знову ж таки, значна частина православних не прийняла.

Чи була альтернатива „сергіївському” напрямку в Православній церкві? Опозиційне митрополиту Сергію духовенство пропонувало свій шлях,

стверджуючи, що замість адміністративної централізованої єдності Православної церкви в часи гонінь розумніше було б перейти на самоуправління спархій і парафій, а у разі закриття церков – на створення нелегальних общин, проведення таємних богослужінь і посвячень.

Правда, перехід Православної церкви на нелегальне становище багатьом уявлявся глухим кутом. Але в такому випадку, як сьогодні стверджують деякі духовні особи Православної церкви, значна кількість віруючих не мала б можливості брати участь у богослужіннях і долучатися до Святих Таїнств.

Відтак, виникненню позацерковних об'єднань ІПЦ й ІПХ сприяв декрет радянської влади про відокремлення церкви від держави. Цей же документ став поворотним пунктом у політиці влади більшовиків по відношенню до релігії і релігійних інституцій, який формально декларував право на релігійні свободи кожного громадянина, а фактично став підґрунтям для масових жорстоких гонінь і репресій, які спрямовувалися проти кожного, хто мав ворожий більшовикам релігійний світогляд.

ІПЦ, а згодом й ІПХ з початку виникнення мали чітку політичну спрямованість. Цей релігійний феномен був обумовлений тим, що частина православного духовенства і парафіян стала на лояльні щодо до радянської влади позиції. До створення ІПЦ й ІПХ серед релігійних об'єднань православного походження лише серед скопечтва були поширені політичні мотиви. Крайнощі есхатологічних поглядів названих об'єднань – ідеї близького кінця світу, воцаріння Антихриста і близьке друге пришестя Христа якраз і пояснювалися найбільшим бажанням позбавитися богоборської влади послідовниками цих релігійних утворень. Це був різновид православного протистояння тоталітаризму і своєрідна форма протесту до офіційного православ'я.

Жорстокі переслідування та репресії, особливо за часів радянської влади, не знищили, не ослабили віру Істинно православних, а, навпаки, утвердили їхні переконання в істинності віри. Вони претендували і претендують перш за все на володіння ідеологічною доктриною, в основі якої лежить ідея релігійного спасіння. Демократичні свободи 90-х років ХХ ст., які обумовили реабілітацію (часто посмертно) учасників релігійних об'єднань, в очах віруючих не були самоцінними, а розглядалися як можливість служити цілям своєї віри.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

1. Галузевий державний архів СБ України. – Ф.13. – Спр. 357, 385, 387.
2. Демьянов А. И. Истинные православные христиане. – Воронеж : Воронежский государственный университет, 1977; Клибанов А. И. Современное сектанство в Тамбовской области // Вопросы истории религии и атеизма. – 1961. – Вип.12. – С. 60–69.
3. Осипова И. И. Сквозь огонь мучений и воду слез... – М., 1998.
4. Поснов М. История христианских сект. – К. : Путь к истине, 1994.
5. Регельсон Л. Трагедия русской церкви, 1917–1945. – Париж, 1977.
6. Федоренко Ф. Секты, их вера и дела. – М., 1965 .

Наукове видання

**ПАНОРАМА
ПОЛІТОЛОГІЧНИХ СТУДІЙ
НАУКОВИЙ ВІСНИК РДГУ**

Випуск 4

Підписано до друку 22.11.2010 р.
Гарнітура Times New Roman. Друк різнографічний.
Ум. друк. арк. 17,5. Замовлення № 87/1. Наклад 300.

Віддруковано в редакційно-видавничому відділі
Рівненського державного гуманітарного університету
33028 м. Рівне, вул. С.Бандери, 12, тел. 26-48-83

П – 16 Панорама політологічних студій: науковий вісник Рівненського державного гуманітарного університету. – Рівне : РДГУ, 2010. – Вип. 4. – 211 с.